

CAPUT V.

De Scientia.

Acceptis notitiis rerum ex fontibus veritatis, iisdem notitiis per ratiocinium amplificatis, eae existunt cognitiones, vel cognitionum series, quae *scientiae* nomine honestantur. Reliquum est ergo ut de *scientia* disseramus, aperientes eius indolem, eius proprium obiectum, eiusque methodum.

THESIS XXIV^a

I Scientia, prout ab intelligentia, et experientia distinguitur, sumpta generatim est cognitio certa rei, cuius certitudinis rationem afferre licet per demonstrationem. Presse vero accepta est ea cognitio certa rei, qua res, et causa propter quam res est, cognoscitur. II Demonstratio a priori hanc cognitionem in nobis gignit, verum et a posteriori procedendo in eam tandem possumus devenire. Obiectum proinde scientiae est semper aliquid necessarium saltem hypothetice, III et nisi ex auctoritate procedat, est ipsa essentia rerum, IV atque idcirco, excepto Deo, aliquid universale. V Scientia autem vel partialis est, vel totalis. VI Porro scientiae omnes ex notitiis principiorum, et factorum apte combinatis coalescunt.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. *Scientia*, si vis vocis spectetur, potest quaecumque cognitionem significare, philosophice vero adhiberi solet hoc nomen ad certam classem cognitionum nostrarum significandam. Multiplex est enim cognitio nostra, quae tripliciter distingui potest. Vel enim est cognitio immediata factorum, et dicitur *experientia*: vel est cognitio immediata principiorum rationalium, et dicitur *intelligentia*: vel est mediata cognitio rerum per demonstrationem, et dicitur, *scientia*.

Haec tamen duo sunt sedulo distinguenda: nempe id quod cognoscitur, et modus quo cognoscitur: quaeri enim po-

test an appellatio scientiae fiat cognitioni ratione obiecti, an ratione modi. Obiectum sane plerumque, cum scientia saltem rei alicuius completa est, est res simul et causa seu ratio eius; modus vero est semper quoad nos processus per demonstrationem. Iam vero si in appellatione scientiae habeatur ratio *modi*, omnis conclusio demonstrata dici potest *scientia*. Si vero habeatur ratio obiecti, tum omnis cognitio rei, et causae eius, etsi intuitive habeatur, qualis est in Deo, erit proprie *scientia*. Usus philosophicus est ut in appellatione *scientiae*, cum de nostris cognitionibus praedicatur, habeatur primum ratio *modi*, ita tamen ut ea verissima, et perfecta scientia dicatur, quae rem, et causas eius cognoscit. Haec enim est cognitio perfecta rei, quae cognitio est finis intellectus.

Itaque *scientia* primo *generatim* significat eam certam cognitionem rei, cuius rationem reddere possumus, atque adeo quaecumque cognitionem partam demonstratione, sive a priori, sive a posteriori. *Presse* vero significat eam cognitionem, qua res, et causam, propter quam res est, certo cognoscimus. « Scire enim putamus, ait Aristoteles 1° Posterior. Analyticorum C. 2°, unamquamque rem, cum putamus cognoscere causam, propter quam res est, eius rei causam esse, nec posse eam rem aliter se habere. » Quae verba expendens Thomas ibidem, advertit scientiam esse cognitionem perfectam rei, cognitionem actualem h. e. explicitam, et cognitionem certam. Ut autem sit cognitio perfecta debet cognosci causa seu ratio ontologica cur res sit; ut sit cognitio actualis sive explicita debet cognosci effectus non solum implicite in causa, sed ipse effectus ab ea causa procedens; ut sit certa debet cognosci necessitas rei. Quae quidem omnia complectitur definitio allata in thesi.

Iamvero advertendum est, non esse de ratione cognitionis huius per se spectatae, ut gignatur ratiocinio, sive quodam processu a noto ad ignotum, in quo antecedentis cognitio sit causa cognitionis consequentis; quia potest res, eiusque causa cognosci nullo adhibito ratiocinio, ut perfectissime contingit in Deo. Nos tamen qui res ab initio imperfectissime cognoscimus, et per plures cognitiones devenimus

ad completam rei notitiam, hanc cognitionem rei, quae est scientia presse accepta, demonstratione acquirimus; praecipue quidem demonstratione a priori, ut ex huius notione data (D. CCXLIV) liquet; quo fit ut scientia haec proprie dicatur *cognitio rerum per causas*. Demonstratio vero a posteriori scientiam hanc per se non gignit; quia ostendit quidem rem esse; non vero cur sit; nihilominus, ut iam advertimus ibidem, cum per hanc demonstrationem rerum naturas cognoverimus, deprehendere deinde possumus quaenam sit causa, aut ratio ontologica eorum, quae competunt rebus.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Scientia quaevis est cognitio certa: certitudo haberi nequit nisi cognita rei necessitate saltem hypothetica (Th. IX): ergo obiectum scientiae, sive quod cognoscitur, debet esse aliquid necessarium saltem hypothetice.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Scientia prout est cognitio certa, cuius rationem reddere possumus per demonstrationem, auctoritate quoque comparari potest; et idcirco eius obiectum possunt esse facta, quae a testibus manifestantur. At quando non comparatur auctoritate, procedit ratiocinando ex consideratione rei, principiis quibusdam adhibitis. Iam vero ex hac consideratione cognitio certa, quae obtineri potest, est tantum de essentia rei; haec enim est necessaria. Factum vero existentiae individuorum vel percipitur immediate, et haec cognitio non est scientia, sed experientia; vel immediate non percipitur, et cum ea non sit necessaria, non potest certe colligi ex ipsa rei consideratione. Ergo scientia, quae ex rei consideratione procedit, essentias solas attingit.

Ipsa vero individua vel singularia, prout rationem individui aut singularitatis consideras, sunt obiectum scientiae: sed ipsa ratio individui, aut singularis est quaedam essentia.

DEMONSTRATIO IV. PARTIS. Universale est unum, quod aptum est esse in pluribus, omnis proinde essentia sive substantiae, sive accidentis, est universalis; potest enim eadem esse in pluribus individuis: ergo obiectum scientiae, quae ex consideratione essentiae procedit, est universale. Dicimus *excepto Deo*, quia hoc habet proprium essentia divina, ut sit

immultiplicabilis; quare theologiae obiectum est aliquid singulare, sed cuius existentia et singularitas est necessaria; quae proinde certe cognosci potest.

DEMONSTRATIO V. PARTIS. Liquet ex dictis conclusionem certam vel unius ratiocinii posse vocari scientiam. Haec porro dicitur scientia *partialis*, quae est quaevis certa cognitio per demonstrationem acquisita, speciatim vero per demonstrationem a priori.

Scientia autem *totalis* est systema conclusionum demonstratarum, quae circa unum obiectum versantur: est autem obiectum unum id quod una definitione contentum comprehendit proprietates omnes suas, et ea quae ad ipsum spectant. Qua in re considerandum est 1° *obiectum* scientiae duplex distingui solere, *formale* nempe et *materiale*. *Formale* est ea ratio obiectiva, sub qua res a scientia spectatur: *materiale* est illud omne in quo ea ratio reperitur. Formale obiectum vocatur quoque *obiectum*, vel *subiectum attributionis*, cui nempe attribuuntur quae demonstrantur. Iam vero unitas scientiae totalis petitur ab unitate *obiecti formalis*; est enim id, in quod proprie tendit scientia, et a quo specificè determinatur. 2° Scientias singulas, cum sint series quaedam demonstrationum circa determinatum obiectum, inniti principiis quibusdam quae ab iisdem non demonstrantur, sed ut certa habentur, vel quia sunt per se indemonstrabilia, vel quia accipiuntur ut demonstrata ab alia scientia. Scientia, quae principia demonstrat, dicitur *subalternans*, altera, quae ab ea mutuatur principia, vocatur *subalternata*. Excipitur tamen scientia prima, h. e. ontologia, quae principia sua non quidem directe, sed indirecte demonstrare potest et debet. Principia autem propria cuiusque scientiae desumuntur ex proprii obiecti consideratione. 3° Scientias, spectato fine, dividi in speculativas, et practicas. Speculativa est cum mens per eam sistit in sola contemplatione veritatis: ut ontologia; practica est cum mens per contemplationem veritatis ordinatur ad recte operandum: ut logica, et moralis.

DEMONSTRATIO VI. PARTIS. Iam ex thesi V liquet processum nullum rationis haberi posse nisi supposita experimen-

tali notitia facti propriae existentiae, propriaeque cogitationis, quod quidem factum est subiectivum. Verum praeterea scientiae totales obiective spectatae ex notitiis coalescunt principiorum, et factorum. Sane principia requiri patet ex ipsa indole scientiae, quae est series demonstrationum: notitias vero quoque factorum ad easdem concurrere manifestum est percurrenti singulas scientias, etiam eas quae circa obiectum abstractum magis versantur: constat enim quod quaevis ex his notitiam aliquam experimentalem continet, aut supponit vel rerum sensibilium, ut sunt omnes scientiae naturales; vel quantitatis, ut mathematicae; vel actionum humanarum, ut logica, et moralis; vel saltem alicuius realitatis, modificationis, effectus, et huiusmodi, ut ontologia: ex quibus notitiis experimentalibus mens, adhibitis certis principiis, scientias sibi comparat. (Cf. Th. XVI.)

THESIS XXV^a

I Scientia et opinio circa idem obiectum nequeunt esse in intellectu; II possunt tamen circa idem esse scientia, et fides.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Licet quidam scholastici id negent, res tamen est evidens, nisi sit quaestio de nomine. Nam opinio est necessario cum formidine falsitatis rei, sive veritatis oppositi: scientia, quae est cognitio certa, hanc formidinem necessario excludit: ergo una alteram excludit; ideoque simul esse non possunt circa idem. Neque simul esse possunt existentes tantum in habitu: si enim intellectus inclinatur ad excludendam quamvis formidinem, nequit simul inclinari ad assentiendum cum formidine.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Quaestio non est utrum possit uterque habitus esse simul; de hoc enim nemo dubitat: neque utrum idem actus possit esse fides et scientia, quod repugnat: neque proprie utrum simul possis elicere duos actus alterum scientiae, alterum fidei circa idem; sed quaestio est utrum possis elicere assensum fidei in id, quod apprehendis evidens ex intrinseca demonstratione, vel etiam

immediata evidentiā. Non pauci negant, secuti, ut sibi videntur, S. Thomam II^a, II^{ae} q. I aa. 4, 5. Ratio eorum est, quia scientia est de re visa, fides de re non visa, quae proinde ex auctoritate alterius tenetur; cum ergo res est visa, quod fit per scientiam; fides nequit habere locum.

Verum opposita sententia tenenda est. Etenim actus fidei est assensus rei propter auctoritatem testantis: atqui hic assensus praestari potest etiam rei, quae ex alio motivo videatur. Nam 1° potest una res multiplici diversoque motivo teneri: 2° esse obiectum visum non excludit assensum fidei: etenim ex parte obiecti illud non facit ut res non sit quoque certa auctoritate; et ex parte cognoscentis eatenus illud excluderet assensum fidei, quatenus non esse obiectum visum esset conditio necessaria actus fidei: atqui id tantum est conditio necessitatis fidei, sive tunc tantum cognitio per fidem est necessaria ut aliquid certo cognoscat, cum immediate vel mediate videri non potest (loquimur de fide prout est cognitio, non prout esse potest actus quidam moralis, et salutaris). Conditio autem necessaria actus fidei est ut ex auctoritate res fiat certa. Cum ergo id fieri quoque possit pro re visa; restat ut et circa eam fides exerceri possit. Porro adverte quod ut fides circa rem visam exerceatur, non est opus ut in eodem instanti simul sit assensus scientiae, et assensus fidei; sed satis est quod apprehensio motivi scientiae, vel eius clara memoria sit simul cum apprehensione motivi fidei; a quo determinatur fides. Perpende quid mente agas cum credis Deum esse, cuius existentiam motiva quoque evidentiā lumine rationis tibi ostendunt.

Corollarium. Ergo multo magis possunt esse in eodem habitus scientiae, et habitus fidei circa idem.

Quandoquidem scientia, ut diximus, circa universalia versatur, hic locus est, ut de universalibus, h. e. de scientiae obiecto disputemus. Itaque sit

THESIS XXVI^a

I Distinguendum est universale directum ab universali reflexo, illud abstractione praecisiva mentis obtinetur, hoc, prout non sola aptitudine, sed actu est universale reflexum, obtinetur, supposita praecedente operatione, per reflexionem mentis comparantis universale directum cum individuis sive existentibus, sive possibilibus: illud est universale in potentia, hoc in actu. II Porro universale reflexum formaliter in mente existit, fundamentaliter in rebus, prout in ipsis est realis relatio identitatis naturae. III Directum vero existit in quovis singulari individuo secundum id quod concipitur, non secundum modum quo concipitur.

DECLARATIO. Quaestio maximi momenti, et in tota philosophia forte praecipua, est quaestio de universalibus, nimirum quid sint, et ubi sint: an siut quoque realia. Prius proponemus veram sententiam, tum falsas refutabimus: et quia error in hac materia ortus videtur a non bene perspecta differentia duplicis universalis, hanc primo loco statuemus.

DEMONSTRATIO I. PARTIS. Universale dicitur de aliqua essentia; quidquid enim est universale, est essentia sive quidditas aliqua. Universale autem est unum aptum esse in multis: essentia ergo universalis est essentia, quae apta est esse in multis. Porro essentia est obiectum intellectus: duplex vero est ordo cognitionum intellectus circa essentias rerum, directus et reflexus. Cognitione directa intellectus (praeter perceptionem essentiae singularis sibi praesentis) apprehendit essentiam puta hominis, non considerando notas individuantes, quae illam comitantur a parte rei, unde obiectum huius apprehensionis est sola essentia rei. Hanc autem essentiam apprehendere potest vel ex unius individui consideratione, remotis enim notis individuantibus remanet integra essentia.

Postquam vero cognitione directa mens hanc essentiam apprehenderit, reflexione ontologica rediens supra conceptum huius essentiae, vel supra essentiam ita conceptam, et compa-

rans eam cum pluribus individuis, percipit conceptum illum exhibere aliquid unum quod in multis reperitur, sive essentiam illam eandem esse in multis. Haec autem habitudo unius conceptus ad multa, non ponitur in eo ab intellectu, sed reperitur in ipso ab intellectu comparante eundem conceptum essentiae cum individuis. Ipse enim conceptus essentiam aliquam repraesentans, iam ex se est aptus ad essentiam plurium repraesentandam.

Notandum quod licet prima vice comparatio ab intellectu instituatur inter essentiam nude conceptam, et individua realia, deinceps tamen sola aliqua essentia inspecta, percipi potest possibilitas plurium eandem participantium; etsi actu unum tantum individuum existat, vel percipiatur: et sic potest ea essentia concipi ut unum aptum esse in pluribus.

Iam vero essentia primo modo concepta dicitur *universale directum*, altero modo concepta dicitur *universale reflexum*. Vides universale tum de *essentia*, tum de *conceptu essentiae* praedicari: sed utroque modo idem dicitur; spectatur enim conceptus obiectivus.

Primum ergo universale obtinetur non inductione, sed abstractione praecisiva mentis, quae in eo consistit ut licet duo a parte rei sint identica, h. e. essentia, et notae individuantes, unum mens consideret, quin consideret aliud, cum rationes eorum sint diversae. In qua operatione haec advertenda sunt: 1° quod separatio essentiae a notis individuantibus non est realis, sed idealis: 2° quod in hac operatione nulla est falsitas; non enim mens dicit hoc non esse illud, sed unum considerat non considerato alio: 3° quod mens in efformando universali directo nihil positive communicat essentiae, sed negative solum se habet removens h. e. non considerans notas individuantes: 4° quod universalitas est quidem conditio propria obiecti intellectus, non est tamen ipsum obiectum cognitionis directae; sed hoc obiectum est essentia, quae est universalis.

Alterum universale, quoad ipsam aptitudinem repraesentandi plura, obtinetur quidem eadem operatione mentis, nempe abstractione praecisiva; per eam enim iam habetur id quod

est aptum inesse multis (cf. dicta superius): cognoscitur autem ut tale per reflexionem, quatenus mens rediens supra primum conceptum directum, prout est repraesentativus, sive supra essentiam directe conceptam, eamque comparans cum multis, percipit eam esse in multis: quapropter notio huius universalis actu habetur per reflexionem; sive, quod idem est, hoc universale cognitum in intellectu reflectente existit. Quocirca si nomine *universalis reflexi* intelligis non solum conceptum qui aptus est plurium essentiis repraesentandis, sed ipsam cognitionem huius repraesentationis, dicendum est universale reflexum per reflexionem supradictam mentis obtineri. Quia vero cognitio huius repraesentationis est realiter eadem ac actualis repraesentatio, qua conceptus ille plura repraesentat, non enim actu repraesentat nisi cognoscenti, et ipsa repraesentatio est cognitio quaedam: hinc rursus dicendum est quod conceptus universalis prout actu repraesentat plura, sive prout exhibet id quod est in multis, obtinetur per reflexionem mentis.

Quae duo universalis si comparentur, liquet non eodem modo esse universalis. Universale enim reflexum est actu universale, obtinet enim actu modum universalitatis, qui est ordo ad multa: directum vero potentia solum est universale, potest enim essentia primum concepta deinde ope reflexionis hunc ordinem habere ad multa. Unde universale reflexum dicitur universale formale; quia forma universalitatis actu ei competit: directum dicitur universale materiale; quia essentia primo modo concepta est veluti subiectum, in quo per reflexionem mentis resultat actu modus universalitatis, qui potentia ei inerat. Tandem, si rem penitus consideres, videbis quod, licet conceptus universalis reflexi sit conceptus eiusdem essentiae quae exhibetur in universalis directo, est tamen conceptus numero distinctus ab illo; quia est alter actus mentis, h. e. reflexio.

Quare 1° universale directum est absolutum, reflexum est relativum. 2° Universale reflexum includit directum, eique superaddit relationem ad individua. 3° Reflexum est illud quod dividitur in quinque praedicabilia (D. C. I, a. IX).

4° Cum universale reflexum involvat relationem ad singula individua, dicit unitatem, et pluralitatem; unitatem quoad se, pluralitatem quoad terminos ad quos refertur, est enim unum aptum esse in multis. Universale vero directum dicit quidem unitatem, quatenus est conceptus unius essentiae: quoad individua vero in quibus existat, nec unitatem determinate dicit, nec pluralitatem; sed ab utraque praescindit, h. e. essentia quaevis directe apprehensa non postulat per se sive esse in uno tantum, sive esse in pluribus, sed indifferens est ad utrumque.

DEMONSTRATIO II. PARTIS. Universale reflexum spectatum formaliter est unum identicum pluribus ex toto distinctis, atqui quod tale est, nequit esse reale, sed solum logicum. Nam 1° quicquid est reale, est etiam singulare distinctum a ceteris (cf. demonstrationem huius veritatis in Ontologia Thesi VI p. II). Praeterea 2° universale reflexum formaliter acceptum obtinet suam universalitatem actu a reflexione mentis, est ergo opus intellectus cogitantis, et ordinem quemdam in suis conceptibus ponentis: quod autem est huiusmodi solum in mente existit.

Verum non est ita in mente, ut a parte rei non habeat fundamentum. Adest enim a parte rei ratio, cur intellectus apprehendat ita universale. Haec autem ratio est realis relatio identitatis naturae, sive similitudo in natura: cum enim natura in pluribus talis reperiatur quae possit eodem conceptu repraesentari, fundamentum intellectui suppeditat ut uno conceptu ea omnia apprehendat, sive apprehendat essentiam uno conceptu expressam in pluribus reperi.

DEMONSTRATIO III. PARTIS. Id quod concipitur in universalis directo est ipsa essentia rei: modus vero, quo concipitur, est universalitas, sive praecisio a notis individuantibus aut determinantibus. Iam vero universale directum, secundum id quod concipitur, existit in rebus. Etenim hoc universale praedicatur vere de ipsis individuis, ideoque ipsis identicum esse affirmatur: dicitur enim vere Petrus est homo, fides est virtus, virtus est bona, etc. non posset autem vere de iis praedicari nisi in ipsis esset. Non existit autem in re-